

феномен доби Українського Відродження 20-х років ХХ століття // Там само. – С. 4-5; 13. Семенко Л.І. Краєзнавча діяльність Музичного товариства імені Леонтовича на Поділлі у 1920 – х рр. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. ст. – К. – 2006. – Вип.33. – С.33; 14. Димченко С., Музичук р. Шляхи формування педагогічних засад М.Леонтовича // Матеріали до українського мистецтвознавства. Микола Леонтович і сучасна освіта та культура. Збірник наукових праць. – Київ–Кам'янець – Подільський, 2003. – Вип.4. – С.10; 15. Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали / Під ред. В.Ф. Іванова. – К., 1982. – 236 с.; 16. Кузик В. Момент істини ... Розкриття історичної правди в науковому доробку українських музикознавців // Збірник наукових праць Кам'янець – Подільського державного університету. Серія педагогічна. – Кам'янець Подільський. – 2007. – Вип. XIV. - С.10-12.

М.А. Пилипак

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД ПОДІЛЛЯ

Український традиційний весільний обряд здавна привертав увагу науковців. Не залишилося без уваги й подільське весілля, дослідженню якого присвячено чимало праць. Ще у 1862 р. С. Руданський зробив докладний опис весільного обряду у своєму рідному селі Хомутичях¹. У 4 томі «Трудов етнографическо – статистической экспедиции в Западно – Русский Край ...», присвяченому родинній обрядовості українців, які зібрав та опублікував П. Чубинський, вміщено низку матеріалів із різних населених пунктів Поділля².

Однак найвагомішою серед них є праця Г.Танцюри «Весілля в селі Зятківцях», що вміщує вісімсот весільних пісень, опис весілля за етапами, майже півтори сотні танцювальних мелодій, народні ігри³.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. вагоме місце у вивченні весільної обрядовості зайняли експедиційні записи, які є невід'ємними складовими етнологічних праць. Однією з таких є науковий збірник – «Подільська старовина», в якому низка статей присвячена вивченню подільського весілля, зокрема: Т. Пірус «Весілля в с. Рахнах-Лісових (І половини ХХ ст. – до поч. 60- рр. ХХ ст.)»⁴, В. Косаківського «Весілля в с. Хоменках Шаргородського району»⁵, в яких автори подають детальний опис традиційного весільного обряду сіл Рахни-Лісові та Хоменки Шаргородського району Вінницької області; А. Гавришука «Подільське весілля на Дністрі (20-і роки ХХ ст.)»⁶, де автор описує традиційне весілля с. Студениця, яке було затоплене у зв'язку з будівництвом Дністровської ГЕС, а також простежує вплив на весільний обряд сусідніх бессарабських сіл.

Цінні відомості про сучасний стан весільної обрядовості Поділля як загалом, так і окремих її етапів вміщено в публікаціях С. Творун⁷, В. Гадомського⁸, Н. Черняк⁹, Ю. Шахової¹⁰, Т. Тисячної¹¹, І. Драчук¹², С. Загнибиди¹³, Т. Ілик¹⁴, А. Кардаш¹⁵, О. Маєвської¹⁶ тощо.

Унікальною є праця С. Творун «Українські обрядові хліби: На матеріалах Поділля»¹⁷, у якій автор приділила увагу системному вивченню обрядових хлібів Поділля, а також звичаїв, вірувань, обрядів, пов'язаних з культом хліба, та використанням випічки у весільному обряді.

Але, незважаючи на величезну кількість вже надрукованих джерел, інтерес до подальшого поглибленого вивчення цієї теми серед етнологів не згасає, а кожні нові польові матеріали значно доповнюють та розширюють наші знання про весілля, як один з найважливіших обрядів родинної звичаєвості українців.

Запис традиційного весільного обряду на Хмельниччині здійснив і автор у складі комплексної історико – етнологічної експедиції науковців ІМФЕ ім. М. Рильського та ВДПУ ім. М. Коцюбинського у 2006–2007 рр.

Весільний обряд сіл Заруддя, Хотьківці, Митинці й Вереміївка Красилівського району, Хмельницької області істотно не відрізняється між собою, хоча мають місце певні яскраві локальні особливості. У дослідженні представлено особливості побутування весілля від кінця ХІХ до початку ХХІ ст.

Традиційний весільний обряд досліджуваних сіл складається з трьох частин: передвесільної, власне весілля та післявесільної. До передвесільного етапу належать *сватання* та *заручини*.

СВАТАННЯ. В обстежених селах молодий ішов сватати дівчину обов'язково з батьками, що було характерно для всього Поділля. Хлопець приходив з батьками, старостами (старші чоловіки, куми або інші родичі) і сватом (боярином), якщо робили велике сватання, то ще йшли хрещені батьки молодого – всіх має бути не парне число, чи сім, чи дев'ять ... можливо тому, що «за парою йдуть», тому зарання домовлялися, скільки прийде душ. Батьки нареченої казали: «не підеш, поки не прийде він з батьками. Прийде він з батьками, договоримося, то тоді можеш ходити і продовжувати». Бувало, що робили спочатку *змовини*, а потім *заручини* або вже разом. Казали *договорини* і *змовини*, а

сватання, то це – заручини. На змовини йшли тільки батьки з молодим і домовлялися, коли будуть робити сватання, якщо мали робити велике сватання, якщо ні, то зразу домовлялися про весілля. Старались робити сватання не в піст. З 70-х рр. свататись ідуть в суботу, а раніше – обов'язково в неділю. Якщо приходили в якийсь інший день, то казали: «що неділі не хватило дівчині, що прийшли в суботу чи п'ятницю». Раніше йшли свататись під вечір, а тепер можуть і вдень, до обіду. Традиційно йшли з хлібом. «В самий перед брали хліб, яким мінялися з сватами». На сучасному етапі дослідження була зафіксована промова про «куницю», а «раніше не казали, бо не знали їх в селі». Старости молодого питали:

– Ви знаєте, чого ми прийшли?

– Скажете!..

Як заходили в хату, то казали: «Дай, Боже, щастя!». Старостів садовили за стіл, пригощалися, співали. Брат Ганни Олександрівни Шляхової жартував: «А тепер нас треба позначити, щоб було видно, чого ми до Вас прийшли»¹⁸. Пов'язували вже після того, як старостів пригостили, а не відразу. Молода чіпляє молодому хустку, батькові – рушника, матері – хустку. Оповідачі зазначали про зміну цієї традиції з середини ХХ ст.: «А тепер – скільки душ прийде, то стільки хусток жінкам і рушників – чоловікам. Рушники вишиті, чи набивні»¹⁸. Традиційно спочатку в'язуть сватів, а потім молодого. Колір хустки, якою в'язали молодого, переважно був білий, але в'язали хустку – одноколірну або квітчасту – по-різному, наприклад: М.І. Кравчук із Митинець затнула молодому хустку за пояс¹⁹; М.Т. Шляхова із Хотьківців перев'язала молодому руку²⁰; Г.П. Грицаюк із Заруддя вчипила хустку до боку²¹. В.С. Яремчук підкреслив, що у Вереміївці в'язали на руку, але тільки квітчасту, з бережком²². Спільною рисою для всіх досліджуваних сіл є те, що хусткою, якою був пов'язаний молодий на сватанні, свекруха зав'яже молоду при покриванні. Тепер на сватанні батькові до рушника дають ще й сорочку.

Соціальна й майнова нерівність часто стояли на перешкоді інтересів молоді, бувало, хлопці намагалися одружитися на дівчатах, які мали велике придане: «Якщо батько дасть в придане коня і корову – буду свататись!».

Були й випадки, коли дівчата виходили заміж наперекір волі батьків. Г. Журавльова розповіла, як виходила заміж її бабуса: «Старости прийшли свататися, а батько лежить на печі і каже, що хата ще не дострояна, дітей купа... А баба стала і колупає п'єца (піч) і каже, що я піду!!! Батько спускає ноги з печі: продай, батьку, вівці – купи х.. дівці! Так батьки мусіли віддати»²³. Традиційно на сватанні домовлялися про час та місце проведення весілля, кількість запрошених гостей, інші витрати. Після цього дівчина вважалася зарученою. Вона вже не мала права йти за дружку на весілля, але на гуляння ще могла ходити.

Після сватання починалося приготування до весілля, яке розпочиналося із *дівич-вечора*.

У досліджуваних селах *дівич-вечором* називали *вінкоплетини*, тому що в цей вечір дівчата плели вінки і робили із стружок (кольорового паперу) букетики для молодого і «сватів» (молодих неодружених хлопців), які обов'язково були його учасниками. Гуляли майже цілу ніч, а під ранок розходилися.

На вінкоплетинах виплітали вінок для молодої з барвінку, в якому вона буде запрошувати на весілля. «Складали пучечки барвінку і зв'язували грубою ниткою, бо тонких не було, нарobili квіточок і почіпляли зрідка, а на «чубок» (наперед) – скільки квіточок». При цьому співали:

Ой вінку, мій вінку,

То з рути, то з барвінку,

Купувала тебе в ринку –

Замикала тебе в скриньку,

*А тепера рушу, бо зносити мушу!*²⁴

Коли молодий приходив до молодої, то ці букетики чіпляли всім хлопцям – продавали за символічну плату, давали не менше радянського карбованця, а хто хотів похизуватися, то міг дати і десять. Молодому букет робили найкращий або купували²⁵. Такі букетики «сватам» чіпляли на ліву сторону, а молодому – на праву.

Також на *вінкоплетинах* дівчата прикрашали *гільце*, яке виконувало обрядову знакову роль.

Гільце робили з «смереку» (сосни), прикрашали стружками – різнокольоровими паперовими стрічками. Дівчата робили «старшу квітку» – перша квітка, яку чіпляє молода на самий верх гільця²⁶. До старшої квітки могли добавляти колосся жита і вівса, калину. Молода вчипила старшу квітку, а дівчата намагаються відразу вчепити за молодою свої квітки, вважаючи, що швидко вийдуть заміж. «І це правда!» – згадує М.А. Горбатюк. – «Я тільки квітку вчипила – Ганіська за мною – торк... і

Наукові записки

вчипила, дівчата кажуть, що хлопця не має, де вона замуж вийде!?! Але десь Іван взявся – хлопчисько такий – нічого, і засватав! Всі аж здивувалися!!!».

Гільце виготовляють в молодій і в молодого. Молодий так само в себе чіпляє старшу квітку. Вже у весілля молоді міняються гільцями. Гільце повинне стояти там, де сидять молоді, але оскільки хати були малі, то його ставили десь в іншому місці.

При виготовленні гільця співають:

Благослови, Боже, 2 р.

І отець, і мати,

Своєму дитяті

Це гільцячко вбрати!

А тоді:

Старшу квітку вчипили - 2 р.

Горілки не пили,

Ой, Марусю, серце –

Дай горілки з перцем.

Ой, чи з перцем,

Чи не з перцем –

Аби було з щирим серцем!

Дівчата продовжують вбирати гільце:

А вже гільця довиваємо, 2 р.

А горілки не тримаємо.

Ой, Марусю, серце –

Викупи в нас гільце,

Як не будеш викупляти –

Понесемо продавати.

Понесемо до жидівки –

За квартиру горілки.

КОРОВАЙ. У Митинцях коровай пекли в четвер: «він трошки причерствіє, щоб гарно різався». За традицією коровай має пекти хрещена мама: «катора хрестила, в себе вдома, як для молодого, так і для молоді»²⁷. У Вереміївці та Хотьківцях за звичаєм коровай на весілля готує і хресний батько, також існує традиція «відпикання короваю», коли одна родина пече коровай для іншої, та, в свою чергу, має відпекти на весілля когось із дітей²⁸. Якщо виконати цю роботу не вміли, то у всіх досліджуваних селах для випікання короваю хрещена мати запрошувала жінок – коровайниць, сусідів, родичів, але ні в якому разі не вдівиць чи розвідниць: «просили молодичь місити коровай, которі мають чоловіка»²⁹. Сходились коровайниці, несли муку: «так як положено, йти на коровай, треба нести мисочку муки і яйця»³⁰. Для короваю була зроблена спеціальна металева (із жерсті) форма за діаметром віка діжі для випікання хліба. У селі таких форм було одна чи дві, тому її позичали. За форму давали велику шишку³¹. Разом з короваем роблять великого калача й шишки, які потім дають кожній коровайниці. Замісили тісто й вимішують його на столі: «вони вже знають, скільки його кидати, треба, щоб було дві часті форми, накидають і рівняють», а всі запрошені жінки роблять шишечки маленькі і вбирають коровай:

Наша піч регоче - 2 р.

Короваю хоче,

А припічок усміхається –

Короваю сподівається!

Ставлять з тіста голуба і голубку, і листя коло них порізане ножем.

В обстежених селах обов'язково дотримувались заборон при випіканні короваю: «Як коровай посадили в піч, то дверима вже ніхто не ходить, не рипається, як місяць, то ще можна ходити, а як садять, то в хаті має бути тихо! При найменшому стукові коровай може сісти». Якщо хороша піч, то коровай печеться дві години, а коровайниці тим часом сидять, говорять, співають. Якщо боялися, щоб коровай не пригорів, то брали хустину, мочили у воді й накривали зверху, щоб коровай не пригорів («посмалився»). Як виймуть, і коровай вдався, то дуже співають.

Обов'язково виймає коровай з печі той, хто садив, і при іншій цьому співають жартівливу пісню:

А хто встромив, то той вийме, 2 р.

Бо вже другий не прийде,

Не будемо наймати –

Короваю виймати.

Коровайниця мала добре розбиратися в якості муки, щоб вона не була з пророслої пшениці. «Якщо лепне (липне) мука, то коровай сяде, буде шкаралупа»³². По тому, як вдався коровай, передбачали, яким буде майбутнє життя молодих: як він посів – життя буде погане³³ або дівка не чесна³⁴, якщо лоп – розійдуться³⁵. Якщо коровай трішки надколеться, то «прибирали віночками», але ні в якому разі, другий не можна було пекти. Бувало й таке, що коровай дуже виростав, то приходилося розбирати піч – витягувати із «челюстей» обруч, і виймати коровай³⁶. Це вважалося доброю ознакою.

Коровай вистигає на подушці, а потім його вкладають у віко. Стелили на віко хустину і сипали

Серія: ІСТОРІЯ

жито і мідні гроші – «мідячки» – хто хотів, а вже зверху клали коровай. Коли він трішки вистигав, то його мастили цукром, розведеним на воді – густим, щоб блищав. На другий день прикрашали калиною, житом, пшеницею і робили з барвінку вінок і клали на коровай. Той вінок накладали старості на шию, перед тим як він мав його різати, і перев'язували тим рушником, яким був обв'язаний коровай:

*Дрібно, старосто, дрібно,
Шоб було всім рівно,
Малому й старому –
Богові Святому!*

Традиція випікання короваю починає зникати у 70-х рр. XX ст.: «Ще в 1969 р., – згадує Марія Артемівна, – коровай пекли на весілля в селі, а в 1970-му – замовляли в Красилові».

У неділю вранці урочисто йдуть по коровай, є так, що хрещена мати сама привезе, але в більшості – йдуть. Йдуть із музиками, які мають грати на весіллі і співають пісень:

Тече річенька, тече, - 2 р.

Мама коровай пече,

З ярої пшениченьки,

З білої мукиченьки.

Текла річенька, текла, -

Мама коровай спекла,

З ярої пшениченьки,

З білої мукиченьки³⁷.

Або:

ЗАПРОШЕННЯ НА ВЕСІЛЛЯ. На весілля молода запрошувала в суботу вдень, а гостей з інших сіл могла запрошувати за тиждень до весілля. Обов'язково запрошувала у віночку, який плели на вінкоплетинах, до якого чіпляли багато різнокольорових стрічок «лент». Намагалися чіпляти якнайбільше стрічок, оскільки за віруваннями вони асоціювалися з багатством: «ленти – багатство!»³⁸. Старша дружка ходить з молодою, просить на весілля – приходять до хати, кланяються і просять: «Просили тато і мама, і я Вас прошу, приходьте на весілля!» Хліб – шишки чи калачі у цих селах, на відміну від традиції запрошення з випічкою в інших селах Поділля, з собою не носили. Молода запрошувала зі своїми друзками, а молодий – із сватами. Також молодий має запросити на весілля батьків молодої, а молода – батьків молодого. Запрошували так: «Просили тато і мама, і я прошу, з весілля на весілля!»

Традиційно весілля робили обов'язково в неділю. Порушення традиції сприймалося як порушення усталених норм, тому викликало як осуд, так і вело до вилучення низки весільних пісень: «Не достойна неділі чи не хватило неділі. А є таке, що задумали женитися, а тут вже піст великий має бути – нема коли, то в середу роблять весілля. А в середу, вже й тих пісень не таких співають, бо це вже прогуляла нівеста неділю. Якщо дівка йде в середу заміж, то казали, що це вона прогуляла неділю!»³⁹

ПРИХІД МОЛОДОГО. Коли молодий виходить з хати, щоб йти до молодої, мати обсипає його цукерками, зерном жита, горіхами, обов'язково кропили свяченою водою:

Кропи нас, матінонько, 2 р.

Свяченою водою – долею щасливою!

Цю пісню співали тричі. Молодий вирушає до молодої із своїми сватами, старший сват несе гільце.

Перед ворітьми у молодої співали:

Вийди, мати, з хати!,

Свого зятя витати,

Молодого – молоденького,

Як ягода – червоненького!

Ой, дивно нам, дивно, 2 р.

Шо й теці не видно –

Десь вона нами гордить,

Шо до нас не виходить!

Або:

Співають тричі, тоді виходить мати. Обмін хлібом відбувався з дотриманням певних традиційних норм. Молодий приходив, тримаючи під пахвами дві хлібини, якими міняється з тещею, при цьому хліб не можна було класти на стіл, а тільки – «на вісу». Так само і молода міняється хлібом із свекрухою.

У цей час двоюрідний чи, як є рідний, брат *розплітає молодій косу*:

Зазори, братику, зазори –

Виведи сестронецьку з комори,

Та заведи її на стілець –

Розчесати косу-русу під вінець.

Молодий у цьому участі не бере, стоїть на дворі, не має права бачити молоду до того, поки не

Наукові записки

зайде в хату. У хаті ставлять стілець і співають:

Ой, дайте нам стільця-гребінця, 2 р.

Нового кожуха – 2 р.

Нехай сяде молодуха!

Відспівують:

Ой, дали нам стільця-гребінця, 2 р.

Дали нам кожуха,

Дали нам подушку –

Посадили молодушку!

Молода в цей час ховається. Хлопці шукають її та виводять, але дівчина має вдавати, що не хоче сідати на кожух – не хоче дівочтва покидати. Мама несе гребінця. Молоду розплітають, всі дівчата співають. Старший сват гуляє (танцює) з нею, хоче посадити на подушку, вона не дається, і так тричі, за третім разом ледь не силою садить молоду на стілець, застелений кожухом. Молода хватається за косу, не дає розплестися:⁴⁰

Грайся, Марусю, грайся –

Розплестися не дайся!

Кидай стільці ногами –

Сама сядь межи нами.

Молода сіла:

Матінонько, голубонько, 2 р.

Гладь мою головоньку,

Білими рученьками – 2 р.

Дрібними сльозоньками!

Дочці співають:

Масла, мамуню, масла – 2 р.

Я ж коровицю пасла –

Гонила на росу, –

Дай помастити косу!

Мати накидають вельона на молоду. При цьому співають матері:

Куди ж ти, моя доню, ходила,

А що ж твоя головонька побіліла?

Дочці:

Ой ходила, моя мамцю, в вишнев сад,

Я на мою головоньку цвіт впав.

А ні його ясне сонце не згріє,

А ні його буйний вітер не звіє!

А ні його ясне сонце не зносить –

Тільки моя головонька – зносить!

Молода встає з кожуха, а на її місце сідає старша дружка, і всі дівчата по черзі, щоб повиходити заміж.

Молоду садять за стіл, вона вже в вельоні – вбрана. Діти – хлопчики беруть копістку чи качалку і не допускають молодого до молодої – сват (боярин) повинен викупити місце коло молодої. «Є такі діти, що бояться, а є такі діти – що довго торгуються, не продають місце. Як не дасте п'ятнадцять рублів, то хай молодий йде додому!»⁴¹. Потім молодий забирає молоду і йшли до розпису. В.С. Яремчук розповів, що молодята вінчалися в церкві, але в 1937 р. її розібрали. Особливо урочисто в селі почали урочисто реєструвати шлюби з 1965 р. Пізніше в Митинцях збудували нову сільську раду, в якій зробили спеціальну кімнату для розпису.

На жаль, детального опису обряду вінчання ніхто з респондентів не пам'ятає, але дуже цікавими є рідкісні записи від Г.О. Шляхової і М.А. Горбатюк про особливості вінчання молодичь чи розвідниць: «Це, як йде молодича заміж другий раз, а він парубок, то чіпляють їй хустину і квітку, не вінок – це вже вона не дівка, а молодича – йде другий раз заміж! Не можна було молодичі вдягати вінок – гріх! На віку раз вінок – більше не маєш права! Як розвідниця йде за парубка, то молодий, так як молодий – з букетом, в неї вже квіточка на хустинці – молодичка!»⁴²

Після розпису молоді поверталися до молодої. По дорозі їх обов'язково переймали. Хлопці беруть стільця, стелять рушник, ставлять хліб-сіль і горілку – перепиняють: «скільки дасиш, що дасиш?» Молодий з молодою мають поцілувати хліб і забирають його з собою. Найчастіше молодий

обходився одним, двома бутлями (бутель – чотири літри). І так перепиняти могли кілька разів⁴³. В.С. Яремчук розповів, що «перейма»була обов'язкова. Але часто закінчувалася солідними бійками. Якщо молодий був з іншого села, то хлопці вимагали в нього могорич за дівчину: «Вся перейма полягала в тому, щоб молодий дав бутель горілки. Як правило, думки розходилися в її кількості... Починалася колотнеча. В кожному селі були такі хлопці, яким не так була та горілка, як зробити бучу»⁴⁴.

Після розпису молоді сідали за стіл обідати. Традиційними весільними стравами у Вереміївці, у війну, в 1944 р. , були: тушена капуста, квашені огірки, драглі – холодець, гречана каша, обов'язково борщ і пиріжки з сиром чи розтертою сушиною (розтирали сухофрукти й робили повидло), вареники з сиром чи капустою, сметана – все у великих мисках, їли ложками. За традицією на весіллі за столом по колу передавали «килішок»(стограмовий стакан): йшов по колу – пускали колю, до кожного килишка співали віват, який не мав повторятися: «вдвіциці про вдвіцицю, розвідниці – розвідницю»⁴⁵. Першим колю пускав той батько, в хаті якого було весілля. Якщо весілля в молодій, то першим колю пускав її батько, і навпаки⁴⁶. Такі страви були традиційними на весільному столі до 1950 року. З напоїв були горілка, самогонка (бурачиха, відро якої, за традицією, мав принести старший сват, квас і вишняк – в бутель засипали вишні, додавали цукру і заливали водою і ставили на вікно, на сонце, щоб переграло. За традицією старший сват мав принести на весілля відро горілки. Дітям давали ягоди з вишняку⁴⁷.

Костюк Галина Григорівна із Митинець, яка виходила заміж у 1956 році розповіла, що на її весіллі вперше в селі давали вінегрет. Окрім інших традиційних страв, подавали й *колотуху*, основними компонентами якої було пряжене на маленькому вогні молоко (від цього воно жовтіло) і сметана, яку кидають в це молоко, щоб воно застигло.

Після першого стола молодий з молодією виходять на перший танець. У ровесників Г.Г. Костюк був своєрідний закон у танцях, згідно з яким молодь, яка гуляє (танцює), не мала права кинути одне одного – не дотанцювати до кінця, якщо зайшов в круг, мусиш танцювати, пока музика не стане. А хлопці часом як з'їдяться на дівчат і музика грає час «польки»– попробуй вийди, то обпозорися на всю Європу й Азію. Мусиш до кінця! А ще, Боже борони, щоб вивели з круга – позор на всі Митинці й Хотьківці. Тоді кажуть, що це та чи той, що її чи його вивели. Не йди, якщо не годе!⁴⁸.

Почастувавшись в молодій, гості збираються до молодого. Мама ладнує (готує) для дочки *посаг* (придане). Беруть радна нові, в них ложать коври, подушки, постіль. Свати (буяри) беруть на плечі і несуть. Скриню дають пізніше.

Молоді виходять з хати, мама молодій благословляє й дає їй хліб, а хліб молодого залишається вдома (в молодій), і так само з рушниками – свої рушники молодий залишає молодій, а свої вона бере під пахву. Так само молодий залишає своє гільце в молодій, а бере її гільце – міняються. Спереду йде гільце, по дорозі сват танцює з ним, потім свати, які несуть на плечах придане, грає музика. Перед тим як йти до молодого, молода прощається із друзками, виводить їх за ворота, а вони вертаються, їх віником замітають – вигонять за ворота, третій раз віником замели і друзки пішли:

Ой, у полі, та й розмай-гречка, 2 р.

Вже й Маруся не товаришка –

Товариство пропила, 2 р.

Бо Альошу полюбила!

А для матері співають:

Пропила мати дочку, 2 р.

На солодкім медочку!

Молодій співають, як йде до молодого:

Нашо ви нас переймаєте, 2 р.

Чом ви людей не питаєте,

Ой, чи добрії люди,

Чи мені там добре буде?

Як кінцями їдуть до молодого, то співають:

Ой, сядай, сядай, кохання моє –

Більш не pomoже плакання твоє, –

Бо вже коні стоять в возі –

Ніц плакання не pomoже –

Сядай, не Божись!

Ой, як же ш мені з вами сядати,

Треба порогам подзенькувати?!

Дзенькувая вам пороги,

Де збивали хлопці ноги –

Тепер не будуть! 2 р.

Ой, сядай, сядай, кохання моє –

Наукові записки

Більш не допоможе плакання твоє, –
Як же ш мені з вами сядати,
Треба воротям подзенькувати?!

Як йдуть вже до молодого, то співають:
Риссю, коники, риссю, 2 р.
Веземо вам корисю,
З корисі, користочку, -
Молоду невісточку!
Або:

Дзенькувая вам ворота,
Де стояли хлопців рота –
Тепер не будуть!...

До молодого йдемо –
Молоду ведемо,
Молодую – молодесеньку,
Як ягода – червонесеньку!

У молодого співають:

Вийди, мати, з хати –
Невістку вітати!
Молодую – молодесеньку,
Як ягода – червонесеньку!

Виходить свекруха. Молода міняється хлібом із свекрухою (так, як молодий з тещею). Мати просить до хати. Заходячи до хати, молода старалася швидше переступити поріг до свекрухи, щоб там командувати. То є такий молодий, що хотів, щоб вона командувала, а є такий – що клав ногу поперек і сам заходив – хитрували!»

Молоді не сідають відразу за стіл, а чекають, поки прийде *перезва* – тітки, дядьки, мати з батьком, переважно старші люди:

Добрій вечір тому,
Хто є в цьому дому.
Старому й малому,
Ще й Богу святому

Відспівують:
Здоровенькі були,
Що нас не забули.
Старого й малого,
Ще й Бога святого!⁴⁹

Потім починали **В'ЯЗАТИ МОЛОДУ**. Приходить свекруха і хоче зав'язати тою хусткою, що молода подала молодому на сватанні. Цю хустку молодий має принести в переддень весілля: «Мені молодий приніс і ще вкрав картину (фотографію) з мене, до весілля... це крадуть, щоб молода не кучила (скупчала) додому». Молода скидає хустку двічі, а за третім разом свекруха ложить гроші в хустку, і так вже «молода потягнула хустку, бо вже є гроші»⁵⁰. Раніше для покривання молодої брали одну хустку, а тепер використовують кілька – починаючи з простенької і до найкращої, але традиція класти гроші збереглась, не дивлячись на якість хустки. Свекруха зав'язує молоду «молодицею». «Тоді вони обоє перегулюють, і молода накладає вельона на світилок, перетанцює з ними і роздає їм ленти з вінка, дружки не приходять вже з нею, зара вже можна ходити, хто куди хоче, а тоді – Боже збав! Молода пішла – дружка вже не має права йти на весілля і на другий день не має права йти на весілля! Не йшли – це встидно!»

Після покривання співали:

Що хтіли – то зробили: 2 р.
З хліба - паляницю,
А з дівки – молодицю.
Із хліба – півхліба,
А з Альоші - діда.

Молоду зав'язали – починається *перепій* – обдаровування молодих. Починають перепій батьки, тоді хрещені:

Що маю, те перепиваю. – 2 р.
Щастя - долі не вгадаю!

Костюк Г.Г. згадала, що вітчим приніс на перепій перший радіоприймач – «Родіна», а мама подарувала – тюль, який раніше ніхто й не бачив, і килима, який зберігся до сьогоднішнього дня⁵¹.

Наприкінці перепою співають:

Тупий, ти перепій, тупий, 2 р.
Бо Марусін рід скупий –
З чужої родиноньки,
Для своєї дитиноньки.

Свахи молодого співають пісню для свекрухи:

Слава Богу, що сина оженила, –

Невістки дочекала,

Серія: ІСТОРІЯ

*Я не буду пецу палити,
Я не буду діжки місити,*

*Тільки буду в хату мести,
Буду дітям порядочок вести....*

Свахи молоді відспівують:

*Як палила, – так будеш палити, 2 р.
Як варила, – так будеш варити,
Як мела, – так будеш мести,
Своїм дітям порядочок вести!*

Після перепою починали ділити коровай. За традицією, цю роботу виконував хресний батько, той, хто пік коровай – той і різав! При цьому співали:

*Наш староста вбрався –
Сім літ не вмивався, 2 р.
До короваю взявся!*

Хресного батька перев'язували тим вінком, що був на короваї:

*Дрібно, дружбонько, дрібно, 2 р.
Шоб було всім рівно –
Старому й малому –
Ше й Богу святому!*

Тоді старости (бояри) розносять коровай всім присутнім гостям, починаючи з найрідніших:

*Дивись-но, старосто,
Що твої свати роблять,
То в кишені, то в рукавиці,
То дівчатам на вечорниці!*

Молодим вирізають середину, яку вони мають з'їсти, щоб діти не шмаркали! Той, хто різав, накидає вінок з короваю на плече, бере підошву і гуляє (танцює) зо три польки підряд і віддає підошву музикантам.

Молода, вже покрита, в хустинці чи у фартушку, брала кришки з короваю, шишок трохи і виходила на вулицю – давала по жмені тим людям, які прийшли подивитися на весілля – «запорожцям». Дає шматочок короваю – цілується. Скільки б людей не було, то всім має дати, хоч по крихті⁵².

ПОНЕДІЛОК. На другий день, в понеділок, ранок для молоді господині починався із певних випробувань: її могли посилати по воду, причому, воду, яку вона донесла до воріт, виливають, так могло повторятися до п'яти разів; заставляли замітати подвір'я. Цих випробувань можна було уникнути, якщо зробити всю роботу до приходу сватів (боярів). Також вранці молоду вмивали. Дядько приносив воду і вмивав на подвір'ї обох молодих⁵³.

Родина молоді несе молодій снідати. Хтось із чоловіків перевдягається в молоду, а жінка – в молодого, намащуються сажею і по дорозі цілують всіх зустрічних, чудять. На сніданок несуть буряки, вареники, начинені клоччям... і жартують, що молода голодна, її не дали їсти, тому принесли сніданок. Садять кухарку в нецьки, везуть до ставка купати... Тоді сідають за стіл, пригощаються.

Потім відбувається *забір* – забирають всю родину молодого і молоді і йдуть до молоді. Локальною особливістю досліджуваних сіл є обряд висаджування гільця. Ввечері старший сват висаджує на хату чи на дерево гільце. На коцібі подають пляшку горілки, яку прив'язують до гільця. Те гільце має там бути, поки не впаде саме. А горілку – треба випити тоді, коли народиться перша дитина.

У молодого повішали, а тоді йдуть до молоді вішати гільце. У молоді вішають її гільце, її гості, а в молодого – його, кожен своє, ну, це його гільце. Також на другий день дякують кухарці – господиня дарує рушники і калач. І так до вечора, а тоді розходяться.

ВІВТОРОК. Третій день весілля називається *курка* або *розхіщина*.

Цікавий обряд розповіла А.Ф. Карасик, який проводили на весіллі її доньки: «Підносять же на вра батьків, прив'язали мені чотири стопки до абажура, так як в мене четверо дітей, маю випити, маю лізти на стіл і випити ту горілку. В кого їдна дитина, то випила, та всьо... а це – чотири! Вилізла – випила одну, другу, третю... не допила, набрала повний рот, а вони всі на мене дивляться, а я тоді – пурсь – по них, так і четверту... але сп'яніла!»⁵⁴

Також робили криницю: прив'язували до келішка мотузочок, наливали горілку і кидали ложечку меду із банки – всім пригощали, співаючи жартівливих пісень:

Посіяв сват гречку, 2 р.

На плацу – з краєчку,

Наукові записки

Виросла та гречка,

Сватові по яєчка!

Або:

У матері просили горілки:

А де ж тая весільная мати, 2 р.

Обіцяла по три чарки дати:

Першюю – з ягідками,

Другую – з вишеньками,

Третюю – з калиною,

За свою дитиною!

Для зятя співали:

- Ой, зятю ж мій, зятю хороший,

Закопала під вишнею гроші,

А як будеш дочку любити –

Будеш мої гроші лічити!

Люби мою дочку без грошей!

А як будеш дочки не вважати –

Будут мої гроші лежати.

А я свого зятя здурила – 2 р.

А я того зятя здурила –

А я тії гроші пропила!

Ой, зятю ж мій, зятю хороший. – 3 р.

Для батьків, які одружували останню дитину, робили імпровізовані обжинки: їх садовлять на лавку чи стільці, накидають один великий вінок і підносять на ура. Також підносять і хрещених батьків.

На цьому весіллі закінчувалося, хоча свати ще могли тиждень, а то й два ходити одне до одного⁵⁵.

ВБРАННЯ МОЛОДИХ. В усіх досліджуваних селах молода була одягнена у весільне плаття, яке, із слів респондентів, мало бути рожевого кольору, вельоні і віночок із стрічками. Залежно від пори року – в чобітках чи туфлях. Є.І. Подворна із Заруддя розповіла, що весілля в неї було зимою, тому на верх плаття вона наділа *сачок* – «верхній одяг на подобі куфайки з коміром, але краще»⁵⁶. Плаття шили із сатину чи шовку, а от у Г.Г. Костюк воно було із *кривдишину*⁵⁷.

Молодий був одягнений у чорний чи сірий костюм, білу сорочку з галстуком, взутий в туфлі чи чоботи. З усіх респондентів лише В.С. Яремчук уточнив, що у молодого ще міг бути головний убір – кашкет⁵⁸.

Загалом, зібрані в ході історико-етнологічної експедиції матеріали про весільні звичаї та обряди у селах Красилівського району на Хмельниччині, значно доповнюють наші знання про особливості їх побутування в цій частині Поділля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Народні пісні в записах Степана Руданського – К., 1972. – 271 с.; 2. Чубинський П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край, снаряженной императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и изъясдования. – Т. 4. – Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны. - СПб, 1877. – 715+45 с.; 3. Танцюра Г.Т. Весілля в селі Зятківцях / Упоряд., ред. М.К. Дмитренко, Л.О. Єфремова. – К., 1997. – 404 с.; 4. Пірус Т.П. Весілля в с. Рахнах-Лісових (І половини ХХ ст. – до поч. 60- рр. ХХ ст.) // Подільська старовина: Зб. наук. праць: На пошану В.Д. Отамановського. – Вінниця, 1993. – С. 365-372; 5. Косаківський В.А. Весілля в с.Хоменках Шаргородського району // Там само. - С. 373- 377; 6. Гавришук А. П. Подільське весілля на Дністрі (20-і роки ХХ ст.) // Там само. - С. 377- ; 7. Творун С.О. Свята, звичаї і обряди // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с.Стіна на Поділлі). - Вінниця, 2003. - С. 81-112; 8. Гадамський В. Родинна обрядовість у с.Заливанщина Калинівського району на Вінниччині // Народна культура Поділля в контексті національного виховання: Зб. наук. праць. – Вінниця, 2004. – С. 107-115; 9. Черняк Н. Покривання молодої у весільному обряді с. Слободище Іллінецького району на Вінниччині // Там само. – С. 115-120; 10. Шахова Ю. Весілля у Брацлаві на Вінниччині // Там само. – С. 120-126; 11. Тисячна Т. Весілля в с.Гордіївка Тростянецького району на Вінниччині: минуле і сучасність // Там само. – С. 126-129; 12. Драчук І. Весільний обряд із с. Почапінці (Жмеринський район Вінницької області) // Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. Вінниця, 2005. – Вип. 1. – С. 78-79; 13. Загнибіда С. Весільні звичаї та обряди с.Крупин (Хмельницький район Вінницької області) // Там само. – С. 79-80; 14. Ілик Т. Передвесільний обряд (сватання, коровай, передвесільна п'ятниця) в с.Велика Стадниця (Вінницький район Вінницької області) // Там само. – С. 81-83; 15. Кардаш А. Весільний обряд м.Шаргорода на Вінниччині // Там само. – С. 83-86; 6. Маєвська О. Коровайний обряд в українському весіллі с.Митки (Барський район Вінницької

області) // Там само. – С. 94-95; 17. Творун С.О. Українські обрядові хліби: На матеріалах Поділля. – Вінниця: Книга-Вега. 2006. – 96 с.: іл.; 18. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 19. Запис автора 8.08.2007 р. від Кравчук Марії Іванівни, 1940 р. н., жительки с. Митинці; 20. Запис автора 24.06.2007 р. від Шляхової Марії Тимофіївни, 1928 р. н., жительки с. Хотьківці; 21. Запис автора 9.08.2008 р. від Грицаюк Ганни Пилипівни, 1923 р. н., жительки с. Заруддя; 22. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка; 23. Запис автора 21.06.2007 р. від Журавльової Ганни Олексіївни, 1954 р. н., жительки с. Митинці; 24. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 25. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка; 26. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 27. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 28. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка; 29. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 30. Запис автора 10.08.2007 р. від Карасик Анісі Філімонівни, 1927 р. н., жительки с. Хотьківці; 31. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка; 32. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 33. Запис автора 10.08.2007 р. від Карасик Анісі Філімонівни, 1927 р. н., жительки с. Хотьківці; 34. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 35. Запис автора 8.08.2007 р. від Кравчук Марії Іванівни, 1940 р. н., жительки с. Митинці; 36. Запис автора 10.08.2007 р. від Карасик Анісі Філімонівни, 1927 р. н., жительки с. Хотьківці; 37. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 38. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 39. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 40. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 41. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 42. Там само; 43. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 44. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка; 45. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 46. Запис автора 10.08.2007 р. від Карасик Анісі Філімонівни, 1927 р. н., жительки с. Хотьківці; 47. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка; 48. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 49. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 50. Запис автора 8.08.2007 р. від Кравчук Марії Іванівни, 1940 р. н., жительки с. Митинці; 51. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 52. Запис автора 23.06.2007 р. від Шляхової Ганни Олександрівни, 1934 р. н., Горбатюк Марії Артемівни 1931 р. н., жительок с. Митинці; 53. Запис автора 24.06.2007 р. від Шляхової Марії Тимофіївни, 1928 р. н., жительки с. Хотьківці; 54. Запис автора 10.08.2007 р. від Карасик Анісі Філімонівни, 1927 р. н., жительки с. Хотьківці; 55. Запис автора 24.06.2007 р. від Шляхової Марії Тимофіївни, 1928 р. н., жительки с. Хотьківці; 56. Запис автора 9.08.2008 р. від Подворної Євгенії Іванівни 1927 р. н., жительки с. Заруддя; 57. Запис автора 23.06.2007 р. від Костюк Галини Григорівни, 1935 р. н., жительки с. Митинці; 58. Запис автора 22.06.2007 р. від Яремчука Василя Семеновича, 1930 р. н., жителя с. Вереміївка.

Н.В. Жмуд

ДИТИНА ЯК АРХЕТИП ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ

Вивченню місця та ролі дитини в етнічній культурі українців до початку ХХ ст. присвячувалася низка наукових праць, але переважно вони обмежувалися лише фіксацією та описом звичаїв та обрядів родильного циклу.

Дослідження М. Грушевського¹ та Н. Заглади² можна вважати народженням етнографії дитинства. Відтак вперше діти й дитинство розглядалися не як об'єкт і продукт діяльності дорослих, а як активні члени соціуму, що мають власну «дитячу субкультуру».

Це створило можливість говорити про побут дитини як про окрему ділянку народного побуту та необхідність його структурного виділення у спеціальну галузь етнографії. Вивчення дитячого побуту дасть змогу з'ясувати місце та роль наймолодшого покоління в загальній структурі й житті родини та громади.

Завдяки даній диференціації, українська етнологічна наука впритул підійшла до розуміння таких актуальних на сьогодні проблем як статеві-вікова стратифікація традиційного суспільства, вивчення дитини як архетипу етнічної культури українців.

Етнографічні, фольклорні, міфологічні і лінгвістичні джерела свідчать, що дитина є образом